

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Національної академії

внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Руслан СЕРБИН

12.10.2026

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року, протокол № 15. Тему уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 січня 2026 року, протокол № 1/4-1

ВИТЯГ

з протоколу засідання науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ від «30» вересня 2026 року

Присутні:

науково-дослідна лабораторія з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти: завідувач лабораторії, доктор психологічних наук, професор Бойко-Бузиль Ю. Ю. (голова засідання); головний науковий співробітник лабораторії, доктор психологічних наук, доцент Гальченко В. М. (рецензент); провідний науковий співробітник лабораторії, доктор юридичних наук, професор Охріменко І.М.; провідний науковий співробітник лабораторії, кандидат юридичних наук, старший дослідник Лубенець І.Г.; провідний науковий співробітник лабораторії, т. в. о. завідувача відділення поліграфологів, кандидат юридичних наук Литвин В.В.; старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук, старший дослідник Алексєєва О. В.

Запрошені:

кафедра юридичної психології: завідувач кафедри, доктор філософії Буданова М. О.; професор кафедри, доктор психологічних наук, професор Кудерміна О. І. (науковий керівник); професор кафедри, доктор психологічних наук, професор Романенко О. В. (рецензент); професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Мартенко О. Л.; професор кафедри, кандидат

психологічних наук, професор Андросюк В. Г.; доцент кафедри, доктор філософії, доцент Галич М. Ю.; доцент кафедри, кандидат психологічних наук, доцент Власенко С. Б.; доцент кафедри, доктор філософії Сняtkова Т. М.; старший викладач кафедри, кандидат юридичних наук Мартенко Ю. І.

Були присутні 5 доктори наук та 9 кандидатів наук / докторів філософії за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертації аспірантки заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія», щодо предмета її наукової новизни, теоретичного та практичного значення і рекомендацій до попереднього розгляду та захисту на разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Здобувачку Лапутько Анну Сергіївну про результати дисертаційного дослідження на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима». У доповіді було обґрунтовано насамперед актуальність обраної теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження. Здобувачкою представлено структуру роботи та основні її положення, сформульовано та обґрунтовано новизну, теоретичне та практичне значення.

Лапутько А. С. зазначила, що дисертаційне дослідження має теоретико-емпіричний характер, складається з теоретико-методологічного аналізу феномену психотравми особистості та психологічної специфіки втрати побратима, проведеного констатувального дослідження психологічних особливостей і структури психотравми, пов'язаної з втратою побратима, а також обґрунтування та розроблення інтегративної моделі психологічної допомоги ветеранам.

Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження підтверджують досягнення поставленої мети та виконання основних дослідницьких завдань.

Актуальність теми зумовлена масштабом викликів війни: в Україні вже понад два мільйони ветеранів, близько 73 % із них – учасники бойових дій. Одним із найтяжчих бойових досвідів є загибель побратима. Побратим – це не лише близька людина, а частина спільної бойової ідентичності, тому його втрата водночас зачіпає горе, травматичний стрес, провину вцілілого, сором і моральні переконання особистості. Проте психологічна допомога досі переважно орієнтована на ПТСР, а морально-афективний вимір такої втрати залишається недостатньо дослідженим.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості психотравми втрати побратима та розробити інтегративну модель психологічної допомоги ветеранам. Об'єкт дослідження – подолання психологічних наслідків психотравматичного досвіду особистості, предмет – психологічні особливості та чинники подолання психотравматичного досвіду втрати побратима.

Теоретично ми обґрунтували розуміння психотравми втрати побратима як специфічного морально-ціннісного різновиду воєнної психотравматизації, у якому взаємодіють травматичний стрес, горювання, провина, сором, моральна травма та зміни особистісного функціонування. На ранніх етапах ключовими є зовнішні ресурси – згуртованість підрозділу, підтримка побратимів і можливість легітимного горювання, на пізніших – внутрішні: саморегуляція, рефлексія, самоспівчуття, здатність реконструювати смисл пережитого.

Емпіричну базу нашого дослідження склали 52 комбатанти, які перебували поза зоною бойових дій від одного до трьох місяців і не мають діагнозу ПТСР. Для їх відбору знадобилося 387 спроб провести інтерв'ю, з яких вдалося провести лише 124, що саме по собі свідчить про чутливість обраної теми. Ми сформували трирівневу психодіагностичну батарею: морально-афективний рівень – адаптовані нами опитувальники провини (GI), інтерналізованого сорому (ISS) та моральної травми (EMIS-M) з високими коефіцієнтами надійності – α і ω від 0,80 до 0,94; симптоматичний рівень – PCL-5; структурно-особистісний – опитувальник З. Кісарчук і Л. Гребінь. В роботі застосовано кореляційний аналіз Спірмена, множинну та ієрархічну регресію.

Отримані результати дозволяють сформулювати чотири ключові висновки.

По-перше, ядро психотравми втрати побратима – морально-афективне. У переважної більшості (88,5 %) опитаних ветеранів виявлено помірне або високе актуальне почуття провини, помірний або високий інтерналізований сором, у понад чверті (27 %) – клінічний рівень моральної травми. Причому моральний осуд ветерани частіше спрямовують на себе, ніж на командування чи зовнішні обставини.

По-друге, ця психотравма не вичерпується ПТСР. Клінічний рівень посттравматичної симптоматики виявлено лише у 5,8 % учасників, субклінічний – у 71,2 %, а провідним кластером є не інтрузії, а негативні зміни когніцій і настрою. Тобто йдеться передусім про етично-центричну, а не страх-центричну травму.

По-третє, втрата відображається на структурі особистості: у 94,2 % учасників виявлено помірну або значну тілесну дисрегуляцію, а в половини – високий рівень регресивних проявів.

По-четверте, регресійний аналіз показав, що моральна травма є найсильнішим предиктором посттравматичної симптоматики. Провина-риси сама пояснює 23 % її варіативності, з урахуванням сорому – 54 %, а з урахуванням моральної травми – 72 %; при цьому самотійний внесок провини зникає. Таким чином, самозвинувачення набуває руйнівного характеру тоді, коли трансформується в сором – «я поганий» – і в моральну травму. Ці ж чинники пояснюють 73 % варіативності структурної регресії особистості.

Натомість самооцінка виконує захисну функцію: чим вона вища, тим менш виражені симптоми ПТСР.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше психотравму втрати побратима концептуалізовано як специфічний морально-ціннісний різновид воєнної психотравматизації, встановлено системний характер зв'язків між її морально-афективними, симптоматичними та структурно-особистісними компонентами і змодельовано ієрархічну структуру її предикторів.

На цій основі розроблено інтегративну п'ятиетапну модель психологічної допомоги: психофізіологічна стабілізація та відновлення безпеки; емоційно-когнітивна переоцінка провини й сорому; моральне відновлення; реконструкція особистісного смислу; соціальна реінтеграція та поведінкова реалізація. Наскрізною мотиваційно-сисловою рамкою моделі стала концепція восьми форм надії В. Міллера – від бажання – «я хочу, щоб моє життя ще мало значення» – до «надії поза надією»: «я не можу змінити минуле, але можу визначити, ким бути далі».

Для кожного етапу визначено мішені, форми роботи та орієнтовну тривалість – від 3–5 стабілізаційних зустрічей до 6–10 сесій морального відновлення. Водночас модель не є жорстко лінійною: етапи можуть накладатися й повторюватися, а психофізіологічні, когнітивно-поведінкові, травмофокусовані, наративні та екзистенційно-сислові методи добираються відповідно до провідних мішеней. У короткострокових умовах військової підготовки пріоритетом є стабілізація, скринінг і визначення маршруту подальшої допомоги. Підтримка за принципом «рівний-рівному» доповнює, але не замінює професійну допомогу.

Практичне значення роботи полягає в тому, що скринінг після втрати побратима має охоплювати не лише симптоми ПТСР, а й провину, сором, моральну травму та суїцидальний ризик, адже в дослідженні виявлено окрему групу осіб із підвищеним ризиком. Результати можуть бути використані в програмах психологічного супроводу, реабілітації та підготовки фахівців і вже впроваджені в науково-дослідну діяльність та освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

Відповідно, психотравма втрати побратима – це не лише симптоми, а морально-ціннісна рана особистості. Мета психологічної допомоги – не стерти пам'ять про загиблого, а повернути ветерану здатність жити й діяти відповідно до своїх цінностей, зберігаючи цю пам'ять без самопокарання.

Після закінчення доповіді здобувачці присутніми були поставлені такі **запитання:**

Гальченко В. М.: Чому запропонована Вами модель подолання психотравми визначається як етико-центрована та в чому полягає її концептуальна відмінність від ПТСР-центрованої моделі?

Відповідь: Дякую за запитання. Етико-центрованим ми визначаємо передусім сам характер психотравми втрати побратима, виявлений в емпіричному дослідженні, а відтак і логіку моделі допомоги. Ядром цієї психотравми виявився не страх і не реакції уникнення, а морально-афективний

комплекс – провина як стійка особистісна риса, інтерналізований сором і переважно аутоорієнтована моральна травма. Більшість досліджуваних (71,2 %) мали субклінічний рівень ПТСР-симптоматики, а найвищі показники за PCL-5 зафіксовано за кластером негативних змін когніцій і настрою. Регресійний аналіз показав, що провідним предиктором посттравматичних симптомів є моральна травма ($\beta = 0,64$), а разом з інтерналізованим соромом і провиною вона пояснює 72 % їхньої варіативності.

ПТСР-центрована модель спрямована передусім на редукцію симптомів – інтрузій, уникнення, гіперзбудження – і працює насамперед зі страхом та травматичними спогадами. Етико-центрована модель визначає мішенню порушення моральної ідентичності: самозвинувачення, сором, моральний конфлікт, зруйновані уявлення про власну цінність і справедливість світу. Тому, крім стабілізації та опрацювання травматичного досвіду, вона передбачає етапи морального відновлення, реконструкції смислу втрати та соціальної реінтеграції. При цьому ми не протиставляємо ці підходи: травмофокусовані методи (травмофокусована КПТ, EMDR) входять до моделі, але як один з інструментів, а не як її єдина логіка.

Буданова М.О.: Потребує додаткового обґрунтування зміст поведінкового компонента психотравми, оскільки емоційний та когнітивний компоненти представлено значно детальніше, тоді як специфічні поведінкові прояви та їхнє місце у структурі психотравми залишаються недостатньо конкретизованими.

Відповідь: Дякую за зауваження. Погоджуюся, що поведінковий компонент у роботі представлено менш деталізовано, ніж емоційний і когнітивний. У дисертації поведінкові прояви розглядаються як зовнішнє вираження морально-афективного ядра психотравми. Насамперед це два типи реагування на загибель побратима: «закритий» – емоційне оніміння, підкреслений стоїцизм, свідоме блокування афекту, гіперфокус на службових завданнях, уникнення розмов про загиблого; та «активний» – екстеріоризація агресії, прагнення помсти, конфліктність. До поведінкового компонента належать також уникнення нагадувань про подію, соціальне відчуження та самоізоляція, відмова від звернення по допомогу через стигматизацію, а в ускладнених випадках – аутоагресивна поведінка та адиктивні форми саморегуляції, моніторинг яких ми визначаємо обов'язковим елементом супроводу. Інтерналізований сором поведінково виявляється передусім в уникненні контактів і самоприховуванні, а аутоорієнтована моральна травма – у самопокаранні. У моделі допомоги поведінковий рівень є мішенню п'ятого етапу – соціальної реінтеграції та поведінкової реалізації, на якому застосовуються поведінкова активація та поступове відновлення соціальних і професійних ролей. Подальша операціоналізація цього компонента із залученням поведінкових показників є перспективою дослідження.

Охріменко І.М.: У дослідженні взяли участь ветерани чоловічої статі віком від 26 до 52 років. Чи були в процесі діагностичного дослідження виявлені вікові відмінності у характері та інтенсивності проявів психотравми? Якщо так, то які саме відмінності було встановлено та якими психологічними чинниками їх можна пояснити?

Відповідь: Дякую за запитання. Аналіз вікових відмінностей не входив до завдань дослідження. Вибірку ми свідомо формували як відносно гомогенну за ключовими критеріями: досвід втрати побратима, тривалість участі у повномасштабній війні від одного до чотирьох років, перебування поза зоною бойових дій від одного до трьох місяців і відсутність встановленого діагнозу ПТСР. За обсягу вибірки 52 особи поділ на вікові підгрупи не забезпечив би достатньої їх чисельності для коректного статистичного порівняння, тому висновків щодо вікових відмінностей ми не робимо. Водночас можна припустити, що вік опосередковано пов'язаний із характером переживання втрати через життєвий досвід, наявність попередніх втрат, сімейні ролі та сформованість особистісної ідентичності. Перевірка цього припущення на розширеній вибірці є перспективним напрямом подальших досліджень.

Романенко О.В.: Чи можуть гендерні особливості впливати на прояви морально-афективного комплексу та рівні регресії у жінок-комбатантів?

Відповідь: Дякую за запитання. Емпіричне дослідження проведено на вибірці чоловіків-комбатантів, тому отримані закономірності ми поширюємо лише на цю групу. Разом із тим вважаємо, що гендерні особливості можуть впливати на прояви морально-афективного комплексу. Для жінок-військовослужбовиць значення можуть мати інші соціальні очікування щодо вираження горя, подвійна стигматизація – і як військових, і як жінок у переважно чоловічому середовищі, – а також рольові конфлікти, пов'язані з родинними обов'язками. Це може позначатися на співвідношенні провини та сорому, спрямованості морального дистресу та формах регресивних проявів. Для перевірки цих припущень потрібне окреме дослідження на вибірці жінок-комбатантів із перевіркою психометричних властивостей адаптованих методик саме для цієї групи.

Андросюк В. Г.: Яке практичне значення може мати виявлене домінування негативних змін когніцій і настрою для подальшого вдосконалення протоколів скринінгу ПТСР?

Відповідь: Дякую за запитання. Домінування кластера негативних змін когніцій і настрою за субклінічного рівня загальної ПТСР-симптоматики свідчить, що скринінг, орієнтований лише на сумарний бал або на інтрузії та уникнення, може не виявити ветеранів зі значним моральним дистресом. Тому, на нашу думку, доцільно: аналізувати профіль результатів PCL-5 за кластерами, а не лише загальний показник; окремо звертати увагу на пункти, що стосуються провини, негативних переконань щодо себе та відчуженості; доповнювати скринінг інструментами оцінювання провини, сорому та моральної травми, а також короткими методиками виявлення ускладненого горя та депресії; проводити повторне оцінювання в динаміці. Фіксація на почутті провини може бути інформативним маркером для раннього виявлення осіб із підвищеним ризиком дезадаптації.

Мартенко О. Л.: Чим може бути зумовлене зменшення самотійного прогностичного внеску вини-риси після включення до регресійної моделі показників сорому та моральної травми?

Відповідь: Дякую за запитання. Ми пояснюємо це тим, що вина-риса впливає на посттравматичну симптоматику переважно не безпосередньо, а через інтерналізований сором і моральну травму. Провина як оцінка власного вчинку («я зробив недостатньо») за тривалого самозвинувачення може поширюватися на глобальну негативну оцінку себе («я поганий»), тобто трансформуватися в сором, а надалі – у порушення моральної ідентичності. Це узгоджується з отриманими кореляціями: вина-риса найтісніше пов'язана з аутоорієнтованою моральною травмою, інтерналізований сором – із цим самим компонентом, а пояснювальна здатність моделі при послідовному включенні показників зростає з 23 % до 72 %. Частково це зумовлено й спільною дисперсією тісно пов'язаних показників. Оскільки дослідження має зрізовий характер, ми говоримо про опосередкований зв'язок, а не про доведену причинно-наслідкову послідовність. Практично це означає, що робота лише з почуттям провини без опрацювання сорому та моральної травми може бути недостатньою.

Литвин В. В.: У чому можуть полягати можливості використання практик збереження пам'яті для легітимізації горя комбатантів із одночасним збереженням вимог військової дисципліни та функціональної спроможності підрозділу?

Відповідь: Дякую за запитання. Практики збереження пам'яті дозволяють легітимізувати горе у формах, органічних для військової культури, і тому не суперечать вимогам дисципліни. Йдеться про прощання з побратимом, спільні ритуали вшанування, згадування загиблих у колективі підрозділу, символічні форми пам'яті. Такі практики мають бути структурованими, обмеженими в часі та відповідати потребам і традиціям підрозділу; їх доцільно організовувати за участі командира, капелана або психолога. Вони визнають значущість бойового братерства, зміцнюють згуртованість підрозділу та дають змогу пережити втрату колективно без порушення виконання службових завдань. З позиції двопроесної моделі горювання це відповідає чергуванню орієнтації на втрату та орієнтації на відновлення. Водночас глибинне опрацювання втрати доцільно переносити на період перебування поза зоною бойових дій, а звернення по психологічну допомогу – позиціонувати як ресурс збереження функціональності та боєздатності, а не як ознаку слабкості.

Бойко-Бузиль Ю. Ю.: Яке місце в межах моделі DPM посідають тимчасове «емоційне оніміння» та уникнення скорботи в зоні бойових дій, якщо розглядати їх як можливий адаптивний захисний ресурс?

Відповідь: Дякую за запитання. У межах двопроесної моделі подолання втрати (DPM) тимчасове емоційне оніміння та уникнення скорботи в зоні бойових дій ми розглядаємо як прояв орієнтації на відновлення – зосередження на виконанні наказів, збереженні власного життя та боєздатності підрозділу. Ключовий механізм моделі – осциляція між орієнтацією на втрату та орієнтацією на відновлення – дозволяє розглядати таке блокування афекту не як бездушність чи уникнення реальності, а як необхідний захисний ресурс, що запобігає критичному стресовому перевантаженню в бойових умовах. Адаптивним воно залишається доти, доки є тимчасовим і гнучким. Ризик виникає тоді, коли після виходу із зони бойових дій оніміння стає ригідним і тривалим: у такому разі воно

сприяє відтермінованому й ускладненому горюванню. Тому психологічний супровід має не патологізувати такі реакції, а після повернення створювати безпечні умови для поступового проживання втрати.

Галич М. Ю.: Чим, на Вашу думку, може пояснюватися переважання аутоорієнтованого вектора морального дистресу українських ветеранів – зокрема самозвинувачення – порівняно з гетероорієнтованими проявами, такими як гнів на соціум або командування?

Відповідь: Дякую за запитання. Переважання аутоорієнтованого вектора ми пояснюємо насамперед високими внутрішніми моральними стандартами та відчуттям відповідальності за життя побратимів, притаманними бойовому братерству. Моральні норми найтісніше пов'язані саме з аутоорієнтованою моральною травмою, з нею ж найтісніше пов'язаний інтерналізований сором ($r = 0,74$ порівняно з $r = 0,44$ для гетероорієнтованого компонента). Загибель побратима часто переживається через призму власної відповідальності: «міг урятувати», «чому не я», «мав зробити більше». Відповідальність за саму смерть у бойових умовах зазвичай має очевидного зовнішнього адресата – противника, тому гнів спрямовується переважно на нього, а не на суспільство чи командування, тоді як моральний конфлікт переноситься всередину особистості. Можна також припустити, що зі збільшенням часу після демобілізації та в процесі цивільної реінтеграції питома вага гетероорієнтованих проявів може зростати; перевірка цього припущення потребує лонгітюдного дослідження.

Сняtkова Т. М.: Яке значення для збереження неінтегрованого травматичного досвіду можуть мати тілесний вимір та регресія особистості?

Відповідь: Дякую за запитання. Вимір тілесності та механізми регресії виявилися найбільш ураженими на структурно-особистісному рівні: 94,2 % досліджуваних мали помірно або значно виражені труднощі тілесної регуляції, а високий рівень регресивних проявів установлено в половини вибірки. Коли травматичний досвід не може бути символізований – названий, осмислений і включений в автобіографічну розповідь, – він зберігається у формі соматичних реакцій, вегетативної дисрегуляції та м'язового напруження. Регресія, своєю чергою, звужує психологічний простір і знижує здатність до символізації, що ще більше утруднює інтеграцію досвіду. Так формується замкнене коло, яке підтримує неінтегрованість травматичного досвіду. Саме тому модель передбачає тілесно-орієнтовану стабілізацію на першому етапі, перш ніж переходити до когнітивної та наративної роботи.

Романенко О. В.: Наскільки універсальною є 5-етапна модель і які її положення, на Вашу думку, потребують уточнення при застосуванні до жінок-військовослужбовиць та у віддалені періоди після демобілізації?

Відповідь: Дякую за запитання. Модель розроблено на основі емпіричних даних, отриманих на вибірці чоловіків-комбатантів через один–три місяці після виходу із зони бойових дій, тому ми не претендуємо на її універсальність. Загальні принципи моделі – поетапність, нелінійність, добір методів відповідно до провідних мішеней, індивідуалізація – мають ширше значення, однак зміст окремих етапів потребує уточнення. Для жінок-військовослужбовиць це стосується врахування гендерної специфіки стигматизації, рольових конфліктів,

можливих відмінностей у переживанні сорому, а також добору групових форматів роботи. Для віддалених періодів після демобілізації, на нашу думку, зміщуються акценти: менше значення має гостра стабілізація, натомість зростає вага реконструкції смислу, відновлення цивільної ідентичності, сімейних і професійних ролей; можуть актуалізуватися відтерміноване горювання та гетероорієнтовані прояви морального дистресу. Ці положення потребують лонгітудної перевірки.

Мартенко Ю.Л.: Які труднощі диференційної діагностики виникають при розмежуванні субклінічних проявів ПТСР і розладу пролонгованого горювання за умов їхньої високої коморбідності, та які критерії можуть бути найбільш інформативними?

Відповідь: Дякую за запитання. Основна складність полягає в тому, що в бойових умовах смерть побратима одночасно є і травматичною подією, і втратою, а обидва стани мають спільні прояви: нав'язливі спогади, уникнення, емоційне оніміння, провину, відчуженість. Крім того, у нашій вибірці з моменту виходу із зони бойових дій минало лише від одного до трьох місяців, тоді як для діагностики розладу пролонгованого горювання визначено часовий критерій (за МКХ-11 – не менше шести місяців після втрати). Найбільш інформативними, на нашу думку, є: зміст нав'язливих переживань – повторне переживання загрози та обставин загибелі при ПТСР або туга та поглинутість думками про загиблого при пролонгованому горюванні; провідна емоція – страх і гіперпильність або сепараційний дистрес і туга; спрямованість уникнення – нагадувань про загрозу або нагадувань про відсутність загиблого; ступінь близькості з померлим, який більше пов'язаний саме з патологічним горюванням. Тому доцільно використовувати окремі інструменти для оцінювання ПТСР і пролонгованого горя, доповнювати їх клінічним інтерв'ю та оцінюванням у динаміці.

Алексєєва О. В.: Де, на Вашу думку, проходить межа між неформальною взаємопідтримкою та фаховою психотерапевтичною допомогою, і що може сприяти запобіганню взаємній ретравматизації консультантів?

Відповідь: Дякую за запитання. Межу визначають зміст допомоги та рівень ризику. Підтримка за принципом «рівний-рівному» охоплює емоційну підтримку, валідацію переживань, досвід спільного розуміння, психоосвіту, першу психологічну допомогу, розпізнавання ознак кризи та своєчасне перенаправлення до фахівця. Діагностика, опрацювання травматичного досвіду, робота з моральною травмою, суїцидальним ризиком і клінічно значущою симптоматикою належать до компетенції фахівців. Для запобігання взаємній ретравматизації консультантів необхідні: відповідна підготовка, чіткі протоколи та межі компетентності, регулярна супервізія та інтервізія, можливість самим отримувати психологічну підтримку, обмеження щодо детального розкриття власного травматичного досвіду під час взаємодії, а також чітко визначений порядок перенаправлення в разі підвищеного ризику.

Голова засідання: Чи є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається науковому керівнику.

Науковий керівник, доктор психологічних наук, професор Кудерміна О. І. відзначила, що підготовлена дисертанткою Лапутько Анною Сергіївною

робота на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима» є результатом ґрунтовної теоретико-емпіричної діяльності. Зауважила, що Лапутько А. С. характеризується високим рівнем інтелектуальної культури та методологічної грамотності, вправно оперує сучасним науковим інструментарієм і методами математичної статистики, самостійно здійснила адаптацію та психометричну перевірку низки зарубіжних психодіагностичних методик. Інтерес здобувачки до обраної проблематики ґрунтується також на її практичному досвіді волонтерської діяльності та надання первинної психологічної допомоги. За період навчання в аспірантурі Анна Сергіївна самостійно та у співавторстві підготувала 8 наукових праць, серед них: 4 статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України з психологічних наук, та 4 тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і круглих столів.

Індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план Лапутько А. С. виконала в повному обсязі.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертанткою науковій спеціальності. Дисертація є самостійною завершеною роботою. Дослідження написано літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації відповідає встановленим МОН України вимогам.

Загалом дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Лапутько Анна Сергіївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Таким чином, дисертаційну роботу можна представити до розгляду та захисту на разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Після цього було надано слово **рецензентам** роботи:

Доктору психологічних наук, доценту Гальченко В. М., яка підкреслила актуальність і важливість теми дослідження дисертантки, зумовлену масштабними викликами для системи охорони психічного здоров'я України внаслідок повномасштабної збройної агресії та стрімким зростанням чисельності ветеранів. Зазначила, що наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження є достатньо обґрунтованими, теоретично доведеними та емпірично верифікованими. Високий рівень вірогідності результатів забезпечується коректним застосуванням надійного психодіагностичного інструментарію, розрахунком показників внутрішньої узгодженості та використанням сучасних математико-статистичних процедур. У дисертаційній роботі вперше концептуалізовано психотравму, пов'язану з втратою побратима, як специфічний морально-ціннісний різновид психотравматизації; визначено три концептуальні рамки її аналізу; змодельовано ієрархічну структуру предикторів посттравматичної симптоматики та структурної регресії особистості; розроблено інтегративну п'ятиетапну модель

психологічної допомоги ветеранам на основі концепції восьми форм надії В. Міллера. Рецензентка окремо відзначила якість формування емпіричної вибірки, яка є цільовою, гомогенною та відповідає поставленим науковим завданням.

Таким чином, усе зазначене є свідченням того, що дисертаційне дослідження, виконане Лапутько А. С., за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що розв'язує важливе науково-прикладне завдання психології.

Також рецензентка висловила низку дискусійних зауважень рекомендаційного характеру: щодо можливих особливостей прояву морально-афективного комплексу та рівнів регресії в разі залучення до вибірки жінок-комбатантів; щодо конкретизації психодіагностичних показників і психологічних маркерів готовності ветерана до переходу від етапу емоційно-когнітивної переоцінки до етапу морального відновлення; щодо принципів оптимального поєднання психотерапевтичних підходів (TF-CBT, EMDR, SE, IFS, NET, логотерапії) та критеріїв їх добору в умовах короткострокової ротаційної підготовки військовослужбовців. Рецензентка зазначила, що висловлені міркування не знижують наукової цінності дослідження, і дисертація Лапутько А. С. може бути представлена до захисту на разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія»;

Доктору психологічних наук, професору Романенко О. В., яка акцентувала увагу на своєчасності дослідження та його значущості як для поглиблення уявлень про психологічні механізми переживання бойової травми та втрати, так і для вдосконалення системи психологічного супроводу військовослужбовців і ветеранів на різних етапах повернення до мирного життя.

Рецензентка наголосила на логічній послідовності та структурованості дисертації, відзначила обґрунтованість добору широкого спектра теоретичних, емпіричних і математико-статистичних методів, що забезпечило належну реалізацію поставлених завдань. Висновки та результати дослідження відзначаються високим рівнем наукової обґрунтованості, теоретичної переконливості та емпіричної верифікованості, що підтверджується коректним застосуванням адаптованого психодіагностичного інструментарію з високими показниками внутрішньої узгодженості, сучасними методами математико-статистичного аналізу, апробацією на 6 науково-практичних заходах і публікацією основних результатів у 4 наукових статтях у фахових виданнях України. Доведено етично-центричний характер психотравми втрати побратима, у якій моральна травма та сором виступають провідними предикторами ПТСР-симптоматики та структурної регресії особистості, а також презентовано авторську інтегративну п'ятиетапну модель психологічного відновлення на основі восьми форм надії В. Міллера.

Рецензентка відзначила, що зазначене вище свідчить, що дисертаційна робота за змістом, рівнем отриманих наукових результатів, актуальністю, науковою новизною та практичною значущістю є самостійним, завершеним

науковим дослідженням. Водночас окремі положення роботи мають дискусійний характер: щодо можливостей лонгітюдного вивчення моральної травми, інтерналізованого сорому, ускладненого горювання та структурних змін особистості в процесі цивільної реінтеграції ветеранів; щодо обґрунтування запропонованих процентних меж рівнів вираженості показників Опитувальника для діагностики структурного функціонування особи та виявлення ознак ПТСР (З. Кісарчук, Л. Гребінь) та їх співвіднесення з результатами якісного аналізу напівструктурованого інтерв'ю; щодо етико-психологічних принципів, меж компетентності, супервізійного супроводу консультантів і порядку перенаправлення до фахівця в межах підтримки за принципом «рівний-рівному». Зазначені зауваження не применшують наукової цінності роботи. Дисертаційне дослідження може бути рекомендоване до розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Професор кафедри, кандидат юридичних наук, доцент Мартенко О. Л., який зазначив високий рівень виконання дисертаційного дослідження Лапутько А. С. Представлені результати вирізняються змістовою глибиною, а підсумкові висновки є чітко доведеними та повною мірою відображають вирішення наукової проблеми, окресленої на початку роботи. Питання, які розглядаються в дисертації, розкриті авторкою на високому методологічному рівні. Розроблена Лапутько А. С. інтегративна п'ятиетапна модель психологічної допомоги вирізняється високим ступенем практичної спрямованості: вона враховує не лише симптоматичний, а й морально-ціннісний вимір травматичного досвіду та адаптована до реальних умов служби, зокрема до короткострокових періодів відновлення й підготовки військовослужбовців. Важливим є й те, що модель чітко розмежовує підтримку за принципом «рівний-рівному» та фахову психологічну допомогу.

Дисертаційне дослідження Лапутько А. С. виконано відповідно до вимог МОН України. Здобувачка має достатню кількість наукових статей у фахових виданнях та опублікованих тез виступів у межах наукових конференцій. Загалом результати дисертаційного дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Тому дисертаційна робота Лапутько А. С. заслуговує на рекомендацію до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 053 «Психологія».

Провідний науковий співробітник лабораторії, кандидат юридичних наук Литвин В. В., яка констатувала повну реалізацію дослідницького задуму Лапутько А. С. Було зазначено, що робота вирізняється високим рівнем наукового планування: авторці вдалося чітко та правильно визначити мету та сформулювати завдання дослідження. Вдало підібраний психодіагностичний інструментарій забезпечив успішне вирішення поставлених завдань, а здійснена адаптація та психометрична перевірка методик GI, ISS та EMIS-M на українській вибірці має самостійну цінність для подальших досліджень моральної травми військовослужбовців. Обрані теоретико-методологічні засади надали

можливість сформулювати цілісну систему наукових рішень, які мають прикладну та концептуальну цінність.

Дисертація є самостійним дослідженням, реалізованим на високому фаховому рівні. Чітка архітектоніка та змістова завершеність праці поряд із глибиною аналізу складних феноменів засвідчують високу професійну компетентність здобувачки.

На основі результатів обговорення присутні на засіданні вирішили запропонувати такий

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»

Дисертація Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима», подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія», є цілісною та завершеною науковою працею. Тема дисертаційної роботи є актуальною; дисертаційне дослідження характеризується науковою новизною й має теоретичну і практичну значущість.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила принципово новий масштаб викликів для системи охорони психічного здоров'я та актуалізувала необхідність фундаментального переосмислення психологічних наслідків бойового досвіду. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на травень 2026 року в державі офіційно зареєстровано понад 2 014 000 осіб, які мають статус ветерана, серед яких близько 73 % становлять учасники бойових дій. Згідно з урядовими прогнозами, після завершення війни чисельність ветеранів разом із членами їхніх сімей може становити близько 5–6 мільйонів осіб, а до 2030 року ця соціальна група може становити близько 20 % населення України. Відповідно, завдання психологічної адаптації, відновлення та соціальної реінтеграції ветеранів набувають загальнодержавного значення.

Тривалий вплив безпосередньої загрози життю, інтенсивні психоемоційні та фізичні навантаження, хронічна невизначеність, а також досвід перебування в зоні бойових дій і втрати близьких формують специфічний контекст воєнної психотравматизації, який має комплексний характер і не може бути зведений до сукупності окремих гострих стресових реакцій. Особливої наукової та практичної актуальності в цьому контексті набуває проблема психотравми, пов'язаної із загибеллю побратима, оскільки вона поєднує наслідки безпосереднього травматичного зіткнення зі смертю, втрати емоційно значущої особи, руйнування сформованої системи міжособистісної підтримки та актуалізацію складних морально-ціннісних переживань.

Специфіка втрати побратима визначається особливим характером міжособистісних зв'язків, що формуються в умовах бойових дій. Військове братерство виникає не лише на основі формальної професійної взаємодії, а породжується передусім ситуаціями взаємної залежності, спільного ризику, постійної загрози та відповідальності за життя іншого. За таких обставин зв'язок між військовослужбовцями може інтегруватися в систему особистісної ідентичності та життєвих смислів, а загибель побратима означає не лише втрату конкретної людини, а й руйнування значущого фрагмента власного життєвого світу та частини сформованої в бойових умовах особистісної ідентичності.

Ветеран може бути безпосереднім свідком загибелі побратима, надавати йому першу допомогу в момент поранення, брати участь у його евакуації або тривалий час перебувати в стані невизначеності щодо обставин його смерті. У результаті виникає комплексний синдром, у якому реакції горювання поєднуються з психотравматизацією, а переживання втрати інтегрується з інтенсивними сенсорними образами бойових дій, почуттям особистої відповідальності, переживанням безпорадності та усвідомленням незворотності подій. За таких умов у структурі переживання втрати особливого значення можуть набувати провини вцілілого, інтерналізований сором, моральна травма, ускладнене горювання, екзистенційний дистрес, соціальне відчуження та порушення системи життєвих смислів. Наведене зумовлює необхідність розширення пояснювальних і практичних можливостей традиційної ПТСР-орієнтованої парадигми, адже посттравматична симптоматика, будучи важливим компонентом психологічних наслідків бойового досвіду, не вичерпує всього спектра переживань, що виникають після загибелі значущого побратима.

Теоретико-методологічні засади психології втрати та закономірності переживання горя обґрунтовано у фундаментальних дослідженнях Д. Боулбі, Д. Вордена, З. Фрейда, Е. Кюблер-Росс, Е. Ліндемана. Серед дослідників сучасних моделей адаптації до втрати та психологічного опрацювання горювання доцільно виокремити роботи Д. Аркенджел, К. Доки, Д. Класа, Д. Літлвуда, Р. Неймаєра, Р. Моуді, Ф. Сільверман, М. Стробе, Е. Пренд і Г. Шут. Значний внесок у дослідження бойової психотравми, ускладненого горювання та посттравматичного стресу у ветеранів зробили Г. Гольдцвейг, Е. Єгене, Д. Кюр'єр, Б. Літц, Р. Ліфтон, Й. Мартін, П. На, І. Півар, Х. Прігерсон, Ч. Фіглі, Н. Філд та інші науковці.

У вітчизняному науковому просторі проблематику психологічної втрати та горювання досліджували О. Аврамчук, І. Власенко, Н. Винник, М. Войтович, Н. Оніщенко, Л. Паливода, С. Ставицька, Г. Ставицький, Н. Улько та інші дослідники. Окремі питання психологічних особливостей психотравми, пов'язаної з втратою побратима, ставали предметом дослідницької уваги Ю. Бойко-Бузиль, О. Борисової, І. Данилюка, Л. Клеваки, О. Королович, О. Кудерміної, К. Мирончак, Є. Хоменко, В. Шевчук. Питанням розроблення, адаптації та впровадження методів психодіагностики, психотерапії та психологічного супроводу військовослужбовців, ветеранів і постраждалих унаслідок воєнних дій осіб присвячені праці Н. Агаєва, В. Бутолло, В. Гальченко, М. Дворник, З. Кісарчук, Л. Клеваки, О. Кокуна, Д. Кюр'єра,

Л. Лебовіц, Н. Мілорадової, К. Мирончак, С. Монсон, В. Неша, І. Півар, О. Плетки, П. Ресік, О. Романенко, Т. Титаренко, О. Цільмак, Ф. Шапіро, К. Шир та інших.

Водночас аналіз наукових джерел дає підстави констатувати фрагментарність досліджень, безпосередньо присвячених комплексному психологічному аналізу переживання втрати побратима та розробленню спеціалізованих моделей психологічної допомоги особам, які зазнали такого виду психотравматизації. У сучасних наукових розвідках переважна увага приділяється окремим аспектам бойового стресу, ПТСР, горювання або моральної травми, тоді як інтегративне дослідження їх взаємозв'язків у контексті втрати побратима залишається недостатньо розробленим. З огляду на це актуалізується потреба в обґрунтуванні моделей психологічного супроводу, адаптованих до реальних умов життєдіяльності українських військовослужбовців і ветеранів, які мають бути не лише симптоморієнтованими, а й фазово диференційованими, тобто відповідати актуальному психологічному стану ветерана та провідним механізмам його дистресу. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів науково-дослідницьких робіт науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводу Національної академії внутрішніх справ. Відповідно до положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки (постанова Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015); Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки, затверджених рішенням Вченої ради НАВС від 30 грудня 2024 року (протокол № 25); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки (п. 19 наказу МВС України від 21 травня 2024 року № 326); Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки, затвердженого рішенням Вченої ради НАВС від 27 лютого 2018 року.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 року, протокол № 15. Тему уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 січня 2026 року, протокол № 1/4-1.

Мета та завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості психотравми, пов'язаної з втратою

побратима; розробити інтегративну модель психологічної допомоги ветеранам, спрямовану на подолання її деструктивних наслідків, відновлення особистісної цілісності, здатності ветеранів до повноцінної соціальної реінтеграції й побудови життєвої перспективи.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі *завдання*:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз феномену психотравми особистості, визначити основні етапи розвитку наукових уявлень і сучасні підходи до його дослідження;

- дослідити психологічну специфіку втрату побратима як джерела психологічної травматизації особистості ветерана;

- виокремити мішені психологічної допомоги особистості ветерана при травмі, пов'язаній із втратою побратима;

- обґрунтувати організаційні засади та методи емпіричного дослідження психологічних особливостей та структури психотравми, спричиненої втратою побратима;

- схарактеризувати рівні вираженості компонентів психотравми, пов'язаної із втратою побратима;

- здійснити кореляційно-регресійний аналіз чинників психотравми втрати побратима;

- визначити принципи, етапи та методи психологічної допомоги ветеранам у подоланні втрати побратима;

- розробити модель психологічної допомоги ветеранам із психотравмою втрати побратима.

Об'єкт дослідження – подолання психологічних наслідків психотравматичного досвіду особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості подолання психотравматичного досвіду втрати побратима.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань використовувались такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз та узагальнення наявних наукових розвідок, пов'язаних із проблемою дослідження; аналіз нормативно-правової документації та результатів діяльності дослідників із обраної наукової проблематики; абстрагування та конкретизація; класифікація; порівняння; систематизація; з'ясування причинно-наслідкових зв'язків; системний аналіз; психологічне моделювання;

- *емпіричні*: напівструктуроване інтерв'ю; констатувальний експеримент; опитувальник провини (адаптована версія GI); опитувальник для вимірювання рівня інтерналізованого сорому у військовослужбовців (адаптована версія ISS); шкала проявів моральної травми – військова версія (адаптована версія EMIS-M); опитувальник PCL-5 (PTSD Checklist for DSM 5); опитувальник для діагностики структурного функціонування особи та виявлення ознак ПТСР;

- *описової статистики* (середнє арифметичне, стандартне відхилення, квартилі) та математико-статистичного аналізу (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, ієрархічний та множинний регресійний аналіз, оцінювання внутрішньої узгодженості психодіагностичних шкал).

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять системний, суб'єктно-діяльнісний і біопсихосоціальний підходи до аналізу закономірностей функціонування та розвитку особистості в умовах психотравмувальних подій і життєвих криз (Ф. Бассін, Г. Енгель, Л. Еверстайн, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Ф. Василюк); психодинамічні, когнітивно-поведінкові, екзистенційно-гуманістичні, нейропсихологічні та тілесно-орієнтовані концепції психотравми і бойового стресу (З. Фрейд, П. Жане, Р. Янофф-Бульман, В. Франкл, Б. ван дер Колк, О. Макфарлейн, Р. Тедескі, Л. Калхун); теоретичні положення психології втрати, горювання та адаптації до втрати, зокрема концепції прив'язаності та «роботи горя», модель психологічних завдань горювання, теорія подвійного процесу, концепція тривалих зв'язків із померлим, концепція безправного (депривованого) горя та модель смислової реконструкції (Дж. Боулбі, Е. Ліндемманн, Дж. Ворден, Е. Кюблер-Росс, М. Стробе, Г. Шут, Д. Класс, К. Дока, Р. Неймеєр); концептуальні положення теорії моральної травми та етичного дистресу, що розкривають психологічні наслідки порушення моральних переконань, цінностей і нормативних уявлень особистості в умовах бойового досвіду (Б. Літц, Дж. Кюр'єр, Дж. Голланд); теоретико-методологічні положення вітчизняної психології бойової психічної травми, посттравматичних станів, соціально-психологічної адаптації та психології втрати (Ю. Бойко-Бузиль, О. Блинов, О. Колесніченко, Н. Тарабріна, В. Осьодло, О. Христук, Л. Паливода, Н. Оніщенко, К. Мирончак); концептуальні та прикладні розробки психологічної діагностики, психотерапії й психологічного супроводу військовослужбовців і ветеранів, зокрема модель структурного функціонування та регресії особистості (З. Кісарчук, Л. Гребінь), стадіально-динамічні підходи до психологічної допомоги при переживанні втрати (О. Плетка, Ю. Чаплинська), а також сучасні підходи до кризової інтервенції, травмофокусованої психотерапії та тілесно-орієнтованої роботи з наслідками психотравми (Ф. Шапіро, П. Левін, Дж. Мітчелл).

Методологічне підґрунтя дослідження становлять принципи системності, детермінізму, розвитку, єдності свідомості та діяльності, суб'єктності особистості, цілісності психічного функціонування, а також принципи диференційованого та фазово-орієнтованого психологічного супроводу осіб, які зазнали воєнної психотравматизації. Зазначені положення дали змогу розглядати психотравму, пов'язану з втратою побратима, як багаторівневий процес порушення психофізіологічного, емоційного, когнітивного, морально-ціннісного, особистісного, міжособистісного та екзистенційно-смислового функціонування, а її подолання – як динамічний процес відновлення психологічної рівноваги, особистісної цілісності, моральної самоповаги, життєвих смислів та здатності до соціального функціонування.

Емпіричну базу дослідження склали 52 особи чоловічої статі, що мають травматичний досвід втрати побратима, досвід перебування в умовах повномасштабної війни від одного до чотирьох років, не мають встановленого діагнозу ПТСР, знаходяться поза умовами бойових дій від одного до трьох місяців, вік 26-52 роки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дослідженні вперше здійснено комплексний теоретико-емпіричний аналіз психологічних особливостей подолання психотравматизації, зумовленої втратою побратима в умовах бойових дій. На монографічному рівні концептуалізовано структуру та динаміку зазначеного різновиду психотравми, а також обґрунтовано систему психотерапевтичних рекомендацій, спрямованих на стимулювання адаптаційного потенціалу й реінтеграцію ветеранів.

Незважаючи на ґрунтовний внесок сучасних авторів щодо аналізу психологічної травми, розгляду її наслідків для життєдіяльності особистості, особливостей бойової психотравми, ускладненого горювання та посттравматичного стресу у ветеранів, на сьогодні комплексне дослідження психологічних особливостей подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима, не проводилося. Основні положення, що виносяться на захист:

вперше:

- виокремлено та концептуалізовано психотравму, пов'язану з втратою побратима, як специфічний морально-ціннісний різновид психотравматизації в умовах воєнного стану, що характеризується взаємодією емоційно-афективного, когнітивного, психофізіологічного, особистісного та соціального компонентів. Обґрунтовано, що її психологічні наслідки не вичерпуються симптоматикою ПТСР і включають переживання провини вцілілого, інтерналізованого сорому, моральної травми, порушення смислової інтеграції втрати та соціальної пов'язаності;

- виокремлено три провідні концептуальні рамки, що структурують аналіз психотравматизації, зумовленої втратою побратима: об'єктивний, нозоцентричний підхід – глибина травматизації, інтенсивність симптому, вимірювані реакції, патерни поведінки, уніфіковані діагностичні критерії розладів (ПТСР, ускладнене горювання); феноменологічний підхід – окреслення іманентних ветеранам переживань та станів (почуття провини, сором, моральна травма тощо); підхід, орієнтований на виявлення детермінантів сили впливу травмувальної події втрати та потенційних чинників її подолання;

- встановлено системний характер взаємозв'язків між морально-афективними компонентами психотравми, посттравматичною симптоматикою та структурними характеристиками особистісного функціонування ветеранів. Визначено вагому роль моральної травми та інтерналізованого сорому в структурі психологічних проявів психотравматичного досвіду, зокрема їх взаємозв'язок із негативними когнітивно-емоційними змінами, соматизацією, соціальним відчуженням та порушеннями інтегративних функцій психіки;

- змодельовано ієрархічну структуру психологічних предикторів посттравматичних наслідків втрати побратима. Встановлено, що первинний вплив провини-риси на симптоматику ПТСР опосередковується інтерналізованим соромом і моральною травмою, а сукупність зазначених чинників пояснює 72 % варіативності посттравматичної симптоматики та 73 % варіативності загального рівня структурної регресії особистості;

- розроблено та теоретично обґрунтовано інтегративну п'ятиетапну модель психологічної допомоги ветеранам із психотравмою, пов'язаною з втратою

побратима, що передбачає психофізіологічну стабілізацію, емоційно-когнітивну переоцінку провини й сорому, моральне відновлення, реконструкцію особистісного смислу втрати та соціальну реінтеграцію. Наскрізною мотиваційно-смісловою основою моделі визначено концепцію восьми форм надії В. Міллер;

поглиблено та уточнено наукові уявлення про:

- психологічний зміст і структуру психотравми, пов'язаної з втратою побратима, як специфічного морально-ціннісного феномену воєнної психотравматизації особистості. Обґрунтовано її відмінність від виключно страх-центричної моделі ПТСР, що полягає у поєднанні переживання втрати значущого міжособистісного зв'язку з морально-ціннісними та особистісно-смісловими порушеннями;

- взаємозв'язок провини-риси, інтерналізованого сорому та моральної травми у структурі посттравматичної симптоматики ветеранів. Встановлено зниження самостійного прогностичного внеску провини-риси після включення до моделі інтерналізованого сорому та моральної травми, що уточнює характер її зв'язку з посттравматичними проявами;

- особливості структурно-особистісних наслідків морально-етичного дистресу ветеранів. Визначено роль моральної травми та інтерналізованого сорому у формуванні соматизації, соціального відчуження та порушенні інтегративних когнітивно-символічних функцій особистості;

набуло подальшого розвитку:

- положення щодо особливостей перебігу та ускладнення процесу горювання у військовому середовищі. Уточнено роль чинників військової субкультури, зокрема імперативу витривалості та емоційної стійкості, у стримуванні відкритого переживання втрати та виникненні відтермінованих реакцій горювання;

- уявлення про варіативність психологічного реагування ветеранів на загибель побратима в умовах бойових дій. Конкретизовано особливості закритого й активного типів реагування та нелінійний характер адаптації, що передбачає осциляцію між переживанням втрати та орієнтацією на виконання актуальних завдань;

- організаційно-методичні засади диференційованої психологічної допомоги ветеранам, які пережили втрату побратима. Обґрунтовано фазово-цільову організацію психологічного супроводу з диференційованим застосуванням методів когнітивно-поведінкових, тілесно-орієнтованих та екзистенційно-сміслових інтервенцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені у дисертаційному дослідженні положення та рекомендації використовуються та можуть бути використані в:

- *науково-дослідній діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження у

науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ № 223-нд від 08.07.2026 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати матеріали до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ № 222-оп від 08.07.2026 р.);

– *практичній діяльності* – під час первинного та поглибленого психологічного обстеження, формулювання консультативного запиту, визнаєння психологічних мішеней та планування подальшої психологічної роботи з ветеранами, які пережили втрату побратима; на різних етапах психологічного супроводу – від первинного скринінгу та стабілізації психоемоційного стану до поглибленої психологічної допомоги й підтримки процесу адаптації до цивільного життя (довідки впровадження в практичну діяльність ГУНП в Київській області та полку особливого призначення (стрілецький) ГУНП у м. Києві).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачкою самостійно, сформульовані положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Окремі положення дисертаційного дослідження викладено у співавторстві з науковим керівником О. Кудерміною. У науковій статті «Втрата побратима: етапи та стратегія психологічної інтервенції» та тезах «Сутність поняття втрата в психологічних дослідженнях» особистий внесок здобувача становить 70 %. Зокрема, автором проаналізовані результати самостійно проведеного теоретичного дослідження, Кудерміною О. здійснено огляд наукових джерел щодо психологічних аспектів дослідження проблеми.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на 6 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях та науково-практичних круглих столах, зокрема: «Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?» (м. Київ, 04 травня 2023 р.), «Особистість, суспільство, війна» (м. Харків, 26 квітня 2024 р.), «Психологічні читання» (м. Харків, 14 лютого 2025 р.), Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України»: матеріали VI міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 18 квітня 2024 р.), «Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах» (м. Київ, 31 жовтня 2025 р.), «Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану» (м. Київ, 23 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні матеріали за темою дисертації висвітлено в 10 наукових публікаціях, серед яких 4 наукові статті – у наукових фахових виданнях України з психологічних наук, а також 4 тези доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів і форумів, зокрема:

1. Лапутько А. С. Психологічні теорії розуміння втрати. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 2 (42). С. 2027–2038. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2\(42\)-2027-2038](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2(42)-2027-2038)
2. Лапутько А. С., Кудерміна О. І. Втрата побратима: етапи та стратегія психологічної інтервенції. *Юридична психологія*. 2025. № 2 (37). С. 24–32. <https://doi.org/10.33270/03253702.3>
3. Лапутько А. С. Теоретико-методологічні засади емпіричного дослідження втрати побратима в умовах бойових дій. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 1 (53). С. 1879–1890. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1\(53\)-1878-1889](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1(53)-1878-1889)
4. Лапутько А. С. Мішені та механізми психологічної допомоги ветеранам при психотравмі побратима. *Академічні візії*. 2026. Вип. 58. <https://doi.org/10.66556/2786-586X.58.laputko-a>
5. Лапутько А. С. Психологічні засади надання психологічної допомоги в разі втрати побратима. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2025 р.)*. С. 153–156.
6. Лапутько А. С. Втрата побратима: особливості психологічної допомоги. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 31 жовт. 2025 р.)*. С. 65–69.
7. Лапутько А. С. Психологічна характеристика почуття провини особи, яка вижила. *Психологічні читання: матеріали Х наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Харків, 14 лют. 2025 р.)*. С. 232–234.
8. Лапутько А. С. Втрата близької людини як проблема психологічної практики. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України: матеріали VI міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 18 квіт. 2024 р.)*. С. 212–215.

Характеристика особистості здобувача. Лапутько Анна Сергіївна народилася 10 січня 1985 року.

У 2007 році закінчила Сумський національний аграрний університет, здобула ступінь магістра за спеціальністю «Облік і аудит» та кваліфікацію молодшого спеціаліста-юриста.

У 2007–2016 роках працювала в АТ КБ «ПриватБанк», з 2016 року займалася підприємницькою діяльністю.

З 2022 року здійснює волонтерську діяльність, зокрема надає первинну психологічну допомогу.

З 2022 року й дотепер є аспіранткою заочної форми навчання науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження ННПО НАВС. Виконала акредитовану освітньо-наукову програму Національної академії внутрішніх справ

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Відповідність дисертації встановленим вимогам і визначеній спеціальності. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю,

науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Лапутько А. С. відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Лапутько Анни Сергіївни відповідає спеціальності 053 «Психологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями), Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами й доповненнями).

3. Рекомендувати дисертацію Лапутько Анни Сергіївни на тему «Психологічні особливості подолання психотравми, пов'язаної з втратою побратима» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії на разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 053 «Психологія».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук щодо рекомендації до захисту дисертації Лапутько Анни Сергіївни: за – 14, проти – немає, таких, що утримались, – немає.

Голова засідання –

**завідувач науково-дослідної
лабораторії з проблем управління
правоохоронною діяльністю та її
психологічного супроводження ННПО,
Національної академії внутрішніх справ
доктор психологічних наук, професор**

Юлія БОЙКО-БУЗИЛЬ